

Grzegorz RONEK

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

grzegorzronek@wp.pl

WIELKA BRYTANIA W UNII EUROPEJSKIEJ – PRZESZŁOŚĆ, TERAŹNIEJSZOŚĆ, PRZYSZŁOŚĆ

ABSTRACT **Britain in the European Union – its past, present and future**

The aim of this article is to depict and analyse Britain's relations with the European Union, their historical context, the present time and possible scenarios for the future. These relations have always been strained. Europe has been seen as a menace rather than an opportunity. Britain used to slow down the process of integration and consequently has often fallen behind and had no choice but to catch up. However, the portrayal of Britain as an "awkward partner" is only partly justified. Based on its specific understanding of national sovereignty, Britain has developed a much more pragmatic and instrumental approach towards Europe. Nevertheless, the country was a strong driving force of integration in many crucial fields, like the single market, trade or defence policy. Britain has always accepted its membership in the EEC/EU only when exclusion from them could threaten Britain's national interests, mainly in economic dimension. The European integration has always been a contentious issue and an important tool of domestic policy. Britain decided to join the EEC in 1973 mainly because of its poor economic performance. Nowadays one of the most burning issues is the announced referendum concerning Britain's further membership in the EU. The withdrawal from the EU is possible, but there is little probability of it, because of strong economic ties. However, if eurozone integration proceeds without Britain and so deeply that the single market starts to fragment, the strongest argument for British membership could be undermined. Generally, we should expect further co-operation between Britain and the EU based on mutual pragmatism.

Key words: Great Britain, the European Union, membership, common market, referendum

Słowa kluczowe: Wielka Brytania, Unia Europejska, członkostwo, wspólny rynek, referendum

WSTĘP

Obecność Wielkiej Brytanii w Unii Europejskiej, a wcześniej w Europejskiej Wspólnocie Gospodarczej, miała i ma wyjątkowy charakter. Brytyjskie obawy i sceptycyzm wobec inicjatyw integracyjnych w Europie były widoczne od samego początku, a uległy nasileniu z chwilą uzyskania pełnego członkostwa w Europejskiej Wspólnocie Gospodarczej (1973). Należy podkreślić, iż kwestia europejska była w Wielkiej Brytanii ważnym instrumentem polityki wewnętrznej. Traktowano ją jako swoisty środek naciśku wobec przeciwników politycznych lub oponentów z własnej partii. O innych państwach Europy myślano głównie w kategoriach równowagi wpływów. Zasadniczym celem brytyjskiej polityki zagranicznej było zawsze zapobieżenie wyłonieniu się na kontynencie dominującego mocarstwa. Przez cały wiek XVIII Brytyjczycy budowali koalicje i sojusze przeciwko Francji. W wieku XX główne zagrożenie stanowiły Niemcy. Specyficzna niechęć Brytyjczyków do integracji europejskiej wynikała więc głównie z przekonania, iż w istocie chodzi tu o podporządkowanie kontynentu jednemu silnemu państwu¹. Zależnie od rozwoju sytuacji politycznej do dziś obawy te budzą Niemcy albo Francja, a często oba te kraje jednocześnie. W konsekwencji najważniejszym celem brytyjskiej polityki europejskiej od początku udziału tego kraju w kontynentalnych instytucjach były – najczęściej nieudane – próby rozbicia sojuszu francusko-niemieckiego.

Brytyjską politykę wobec Europy zawsze cechował przede wszystkim daleko posunięty pragmatyzm i instrumentalizm, u których podstaw leżała ochrona interesu narodowego. Należy stwierdzić, iż wbrew dość powszechnej opinii Wielka Brytania nigdy nie była na marginesie europejskich procesów integracyjnych. Jednakże jej udział w nich miał charakter selektywny, wynikający z bardziej niż gdzie indziej rozwiniętego podejścia instrumentalnego (*instrumental approach*) w stosunku do Europy². Wielka Brytania zawsze akceptowała członkostwo w Europejskiej Wspólnocie Gospodarczej i Unii Europejskiej wtedy, gdy jego brak mógłby być niekorzystny dla jej interesów narodowych, głównie w wymiarze gospodarczym.

Rozpad imperium, do którego przyczyniła się II wojna światowa, spowodował, iż pozycja Wielkiej Brytanii w świecie znacząco się osłabiła. To wymusiło konieczność i potrzebę zbliżenia z tworzącymi się Wspólnotami Europejskimi (przede wszystkim z Europejską Wspólnotą Gospodarczą). Nastąpiło to późno, bo dopiero w 1973 r. Bezpośrednio przyczynił się do tego kryzys energetyczny, który jeszcze bardziej osłabił gospodarkę brytyjską. Jak więc z tego wynika, od początku członkostwo Wielkiej Brytanii w Europejskiej Wspólnocie Gospodarczej i późniejszej Unii Europejskiej było podyktowane względami czysto pragmatycznymi. Charakterystyczną cechą tego członkostwa było nieustanne podkreślanie przez Brytyjczyków własnej specyfiki i wyjątkowości. Z drugiej strony brytyjska polityka europejska była i nadal jest bardzo silnie zdetermi-

¹ W.H. Greenleaf, *The British Political Tradition*, t. 2: *The Ideological Heritage*, London 1983, s. 361.

² A. May, *Britain and Europe since 1945*, London–New York 1999, s. 5, *Seminar Studies in History*.

nowana polityką wewnętrzną. Stanowisko głównych sił politycznych w Wielkiej Brytanii wobec procesu integracji europejskiej było oparte na swoistym consensusie, którego granice wyznaczał pragmatycznie ujęty interes narodowy, przede wszystkim w wymiarze ekonomicznym. Kwestia europejska, wywołując szereg sporów i polemik, zasadniczo nie przyczyniała się do zmian o charakterze rewolucyjnym, które mogłyby zachwiać podstawami brytyjskiego systemu politycznego. Należy także zwrócić uwagę na fakt, iż kraj ten formułował wiele ważnych europejskich inicjatyw integracyjnych. Jednakże dotyczyły one tylko tych kwestii, z których wynikały lub mogły wynikać jednoznaczne korzyści dla Wielkiej Brytanii (dotyczy to chociażby inicjatywy Brytyjczyków utworzenia wspólnego rynku czy zdecydowane poparcie przez nich procesów poszerzania późniejszej Unii Europejskiej, w tym także o Polskę).

Obecnie stosunki brytyjsko-unijne weszły w kolejny etap, który charakteryzuje się dużą niestabilnością i nieprzewidywalnością. Po raz pierwszy od początku integracji Wielkiej Brytanii z Europejską Współnotą Gospodarczą, a później z Unią Europejską pojawiła się realna, choć mało prawdopodobna, możliwość opuszczenia przez Brytyjczyków UE. Ma to związek z zapowiedzianym przez obecnego premiera Davida Camerona referendum dotyczącym dalszego członkostwa w strukturach unijnych. Istotny wpływ na tę decyzję miały uwarunkowania wewnętrzne, które od samego początku determinowały politykę europejską Wielkiej Brytanii. Przedstawienie specyfiki tych uwarunkowań oraz możliwych dalszych scenariuszy relacji brytyjsko-unijnych jest zasadniczym celem artykułu. Dodatkowo przedstawiona została ewolucja tych relacji i okoliczności, które zadecydowały, iż Wielka Brytania nawiązała bliższą współpracę z Europą.

I. POCZĄTKI INTEGRACJI EUROPEJSKIEJ PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ

Procesy związane z politycznym i gospodarczym zacieśnianiem współpracy pomiędzy krajami Europy Zachodniej uległy intensyfikacji po II wojnie światowej. Powojenne zniszczenia gospodarek światowych, a tym samym konieczność ich odbudowy i modernizacji postawiły nowe wyzwania ekonomiczne, które przerastały możliwości pojedynczych krajów. Konieczne więc było połączenie działań, które przyspieszyły Stany Zjednoczone, występując z planem udzielenia pomocy krajom Europy Zachodniej (tzw. plan Marshalla). Przewidywał on udzielenie kredytów pod warunkiem, że państwa uczestniczące w tym planie opracują wspólny program odbudowy gospodarek i podziału tych kredytów. W tym celu w 1948 r. powstała Organizacja Europejskiej Współpracy Gospodarczej (późniejsza Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju – OECD, utworzona w 1961 r.), której współzałożycielem była również Wielka Brytania³. Inicjatywa ta wynikała przede wszystkim z przesłanek o charakterze pragmatycznym, gdyż dzięki temu Brytyjczycy stali się później głównym beneficjentem planu

³ *The Oxford Companion to Twentieth Century British Politics*, red. J. Ramsden, Oxford 2005, s. 487.

Marshalla⁴. Należy podkreślić, iż początkowo (w latach 40. XX w.) Wielka Brytania aktywnie popierała działania integracyjne. Przejawem tego było współtworzenie przez Wielką Brytanię (z inicjatywy Winstona Churchilla) w 1948 r. Ruchu Europejskiego, którego celem było stworzenie płaszczyzny współpracy między tym krajem a kontynentem. Jedną z najbardziej znanych inicjatyw w jego ramach była koncepcja Wielkiej Brytanii jako „trzeciej siły” (*third force*) w Europie, mającej stanowić przeciwwagę dla wpływów USA i ZSRR⁵.

Wielka Brytania generalnie jednak odnosiła się do procesów integracji europejskiej sceptycznie (z wyjątkiem pierwszych lat powojennych, kiedy wyżej wymienione inicjatywy Brytyjczyków wynikały z potrzeby skorzystania z pomocy w ramach planu Marshalla). Wynikało to z następujących powodów: silne związki gospodarcze w ramach Brytyjskiej Wspólnoty Narodów (Commonwealth), „specjalne stosunki” (*special relationship*) z USA, wyraźna determinacja laburzystowskiego rządu Clementa Attlee do utrzymania pełnej kontroli nad gospodarką oraz długa tradycja nieangażowania się w układy polityczne. Istniało także silne poczucie „inności” w stosunku do Europy⁶. Ernest Bevin – minister spraw zagranicznych w rządzie Attlee – twierdził, iż *Wielka Brytania zawsze różniła się od Europy i tym samym nie ma pełnej możliwości integracji z nią*⁷. Poglądy te znalazły odzwierciedlenie w konkretnych działaniach. Wielka Brytania nie weszła w skład utworzonej w 1951 r. Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali (EWWiS)⁸. Bezpośrednim tego powodem był fakt, iż EWWiS powstała z inicjatywy Francji (Roberta Schumana), popierającej supranarodową (skrajnie federalistyczną) wizję integracji europejskiej. Wielka Brytania sprzeciwiała się jej, argumentując, iż wizja ta nieuchronnie doprowadziłaby do powstania „superpaństwa”, co z kolei spowodowałoby „rozmycie się” tożsamości brytyjskiej. Istotną przyczyną odrzucenia przez Wielką Brytanię członkostwa w EWWiS była także kwestia stosunków gospodarczych w ramach Commonwealthu. Rząd brytyjski podkreślał, że tylko 25% wymiany handlowej odbywało się z Europą, a pozostałe 75% z krajami pozaeuropejskimi⁹. Londyn był nadal centrum drugiego co do wielkości systemu wymiany gospodarczej na świecie i nadal chciał odgrywać kluczową rolę. Rozpad imperium brytyjskiego spowodował wzrost przemysłowej konkurencji ze strony państw trzecich, korzystających z ułatwionego dostępu do rynków zamorskich. A chociaż preferencje celne w obrotach między

⁴ Tylko w ramach pomocy militarnej otrzymali oni w latach 50. XX w. blisko 7 bln dolarów z 13 bln dolarów przeznaczonych na ten cel. D. Childs, *Britain since 1945. A Political History*, London–New York 2001, s. 42.

⁵ Jego honorowymi przewodniczącymi zostali: Winston Churchill, Alcide de Gasperi, Léon Blum, Paul-Henri Spaak.

⁶ W.H. Greenleaf, *The British Political Tradition*, s. 357.

⁷ S. Ingle, *The British Party System*, Oxford 1987, s. 75.

⁸ Była to pierwsza ze wspólnot europejskich utworzona przez tzw. „Szóstkę” (The Six): Belgię, Francję, Holandię, Luksemburg, RFN i Włochy. Jej celem było powstanie wspólnego rynku surowcowego, co miało zwiększyć wydajność w tych gałęziach przemysłu. L. Ciamaga i in., *Unia Europejska. Podręcznik akademicki*, Warszawa 2002, s. 14.

⁹ K. Morgan, *Labour in Power, 1945-1951*, Oxford 1985, s. 57.

członkami Commonwealthu utrzymywały się, to ich znaczenie było już drugorzędne. Skutkowało to znacznym ograniczeniem brytyjskiej ekspansji eksportowej, prowadząc do deficytu w handlu zagranicznym.

Innym powodem odrzucenia przez laburzystowski rząd francuskiego programu integracyjnego było dojście do władzy chrześcijańskiej demokracji w takich krajach, jak Włochy, Niemcy czy Francja¹⁰. Obawiano się, że Europa mogłaby się stać *klerykalna i reakcjonistyczna*¹¹. Również konserwatyści po dojściu do władzy w 1951 r. negatywnie ustosunkowali się do zaawansowanego współdziałania z integracyjną szóstką. Wierzano, że Wielka Brytania nadal może stanowić centrum wielkiej międzynarodowej wspólnoty ekonomiczno-politycznej, a nie być *małą, zatłoczoną wyspą u zachodnich wybrzeży kontynentalnej Europy*¹².

Wielka Brytania nie uczestniczyła także w dalszych etapach integracji europejskiej. W czerwcu 1955 r. na konferencji w Messynie spotkali się ministrowie spraw zagranicznych krajów EWWiS. Brytyjczycy zlekceważyli to spotkanie i dla okazania tego wysłali swojego przedstawiciela tylko do tzw. komitetu Spaaka¹³ w randze niskiego urzędnika ministerstwa. Spowodowało to kryzys w relacjach brytyjsko-europejskich. W jego wyniku Wielka Brytania nie podpisała traktatów rzymskich (1957), powołujących Europejską Wspólnotę Gospodarczą (EWG) oraz Europejską Wspólnotę Energii Atomowej (EWEA). Prawdziwe przyczyny tego stanu rzeczy pozostały niezmiennie: chęć Londynu do odgrywania szczególnej roli w ramach Commonwealthu oraz bliska współpraca z USA były głównymi argumentami za nieangażowaniem się we wspólny rynek europejski. Zamiast tego Brytyjczycy sformułowali tzw. Plan G, który zakładał powstanie, obejmującej całą Europę Zachodnią, strefy wolnego handlu (Free Trade Area, FTA), a EWG miała się z nią uzupełniać¹⁴. Plan ten odzwierciedlał stanowisko Wielkiej Brytanii, która dostrzegała potrzebę współpracy gospodarczej w Europie, ale jednocześnie sprzeciwiała się jej supranarodowym elementom oraz podejmowaniu zbyt wielu decyzji na poziomie wspólnotowym. Tradycyjne związki z Commonwealthem oraz postulaty ochrony brytyjskiego rolnictwa (wielokrotnie wysuwane także później) stały się powodem upadku tej koncepcji. Były bowiem nie do przyjęcia, szczególnie przez Francję. Pod wpływem sugestii i nacisków ze strony Szwecji i Szwajcarii, a także środowisk biznesowych w maju 1959 r. konserwatywny rząd Harolda Macmillana zgodził się na po-

¹⁰ Do najbardziej znanych indywidualności reprezentujących ruch chadecki w omawianym okresie należeli: Alcide de Gasperi (Włochy), Konrad Adenauer (Niemcy), Robert Schuman (Francja), którzy opowiadali się za federacyjną koncepcją Europy, opartą na chrześcijańskich korzeniach i wartościach. Federacyjną koncepcję Europy proponował także Winston Churchill, ale rozumianą jako „Stany Zjednoczone Europy”. *Christian Democracy in Europe since 1945*, t. 2, red. M. Gehler, W. Kaiser, London 2004, s. 234-258.

¹¹ A. Nicholls, *Britain and the EC: The Historical Background*, [w:] *The United Kingdom and EC Membership Evaluated*, red. S. Bulmer, S. George, A. Scott, London 1992, s. 23.

¹² *Tamże*, s. 24.

¹³ Paul-Henri Spaak – minister spraw zagranicznych Belgii, autor słynnego raportu (1956), który stał się podstawą podpisanych rok później traktatów rzymskich.

¹⁴ *The Oxford Companion...*, s. 569.

wołanie Europejskiego Stowarzyszenia Wolnego Handlu¹⁵. Jego cele były następujące: przeciwdziałanie wchodzeniu w orbitę wpływów EWG państw jeszcze do niej nienależących (co prowadziłoby do zdominowania Europy przez EWG) oraz ochrona brytyjskiej wymiany handlowej z krajami należącymi do tego stowarzyszenia.

II. OFICJALNE WSTĄPIENIE WIELKIEJ BRYTANII DO EUROPEJSKIEJ WSPÓLNOTY GOSPODARCZEJ (1973)

Na przełomie lat 50. i 60. XX w. brytyjska polityka w stosunku do integrującej się Europy zaczęła się stopniowo zmieniać na rzecz wzajemnego zbliżenia. Przyczyny tego stanu rzeczy były następujące: a) sytuacja ekonomiczna Wielkiej Brytanii, która zdała sobie sprawę z tego, że coraz bardziej zostaje w tyle w stosunku do krajów EWG (dla przykładu w 1965 r. wzrost gospodarczy Wielkiej Brytanii wynosił tylko 2%, podczas gdy dla krajów EWG przeciętnie 6,5%), b) rozpad imperium brytyjskiego – Wielka Brytania dostrzegała możliwość umocnienia swojej pozycji na arenie międzynarodowej i odzyskania części utraconych wpływów poprzez większe zbliżenie z Europą, c) kryzys sueski¹⁶.

Wyraźnie więc widać, że przyczyny zmiany stosunku Wielkiej Brytanii do procesów integracyjnych na kontynencie miały charakter zdecydowanie pragmatyczny. W tej sytuacji ekipa konserwatywnego premiera Harolda Macmillana zdecydowała się 22 lipca 1961 r. złożyć wniosek o członkostwo Wielkiej Brytanii we Wspólnotach Europejskich. Inicjatywa ta wyszła ze strony ministerstwa finansów, spraw zagranicznych oraz wpływowych kręgów biznesowych. Argumenty były następujące: członkostwo w EWG wymusiłoby modernizację brytyjskiej gospodarki poprzez zwiększenie konkurencyjności w wyniku dostępu do nowych rynków zbytu.

Negocjacje, na których czele stanął premier Edward Heath, rozpoczęły się w październiku 1961 r. Kiedy wszystko wskazywało na to, że zakończą się sukcesem, 14 czerwca 1963 r. francuski prezydent Charles de Gaulle zgłosił weto. Główną przyczyną takiego stanowiska była obawa przed amerykańsko-brytyjską współpracą militarną (szczególnie w zakresie broni atomowej). Francuski prezydent traktował Wielką Brytanię jako „konja trojańskiego” Waszyngtonu¹⁷. Obawiał się, że sojusz Wielkiej Brytanii z USA spowodowałby zbyt daleko idące wpływy tych ostatnich w Europie.

Laburzystowski rząd premiera Harolda Wilsona (1964-1970) ponownie rozpoczął działania mające na celu przystąpienie Wielkiej Brytanii do Wspólnot Europejskich.

¹⁵ European Free Trade Association (EFTA) – w jego skład weszły: Austria, Dania, Norwegia, Portugalia, Szwajcaria, Szwecja i Wielka Brytania. Uległo osłabieniu już w latach 60. XX w., kiedy to Wielka Brytania zgłosiła swój akces do EWG. W 1992 r. kraje wchodzące w skład EFTA utworzyły Europejski Obszar Gospodarczy (EOG). Stanowiły go: Islandia, Norwegia, Lichtenstein, Szwajcaria (odrzucała członkostwo w referendum, które odbyło się jeszcze w tym samym roku).

¹⁶ P. Dorey, *British Politics since 1945*, Oxford–Cambridge (Mass.) 1995, s. 75, *Making Contemporary Britain*; U. Kitinger, *Diplomacy and Persuasion. How Britain Joined the Common Market*, London 1973, s. 134.

¹⁷ J. Frankel, *British Foreign Policy 1945-1973*, Oxford 1975, s. 306.

Były one spowodowane słabnącą popularnością programu rządu, utratą rynków zbytu w ramach Commonwealthu (kraje wchodzące w jego skład zwróciły się w tym czasie w stronę Japonii, która w większym stopniu niż Wielka Brytania zliberalizowała swój rynek), a także ochłodzeniem stosunków z USA w związku z wojną wietnamską. 2 maja 1967 r. rząd Wilsona wydał specjalny komunikat, w którym wyrażał wolę przystąpienia do Wspólnot Europejskich. Jednakże i tym razem, z podobnych co wcześniej względów, Francja zawetowała brytyjską akcesję¹⁸.

Sytuacja uległa zmianie dopiero w maju 1969 r., kiedy de Gaulle ustąpił, a jego następcą został Georges Pompidou, który nie był już tak sceptyczny w stosunku do Wielkiej Brytanii jak jego poprzednik. W grudniu 1969 r. zadeklarował swoje poparcie dla wejścia tego kraju do Wspólnot. Oficjalne negocjacje rozpoczęto 30 czerwca 1970 r. (ze strony brytyjskiej przewodniczył im przedstawiciel rządzącej Partii Konserwatywnej Geoffrey Rippon). Podczas rozmów napotkano liczne trudności, z których do największych należała kwestia wysokości brytyjskiej składki do budżetu wspólnotowego¹⁹. Innymi problemami do rozwiązania były także kwestie ochrony produktów mlecznych pochodzących z Nowej Zelandii oraz producentów cukru z krajów Commonwealthu. W dalszej kolejności pojawiły się problemy dotyczące kursu funta szterlinga oraz udostępnienia krajom Wspólnoty brytyjskich łowisk²⁰. Ostatecznie uzgodniono pięcioletni okres przejściowy dla dostosowania brytyjskich tariff celnych do wspólnotowych.

Wynegocjowane warunki członkostwa wymagały akceptacji Parlamentu. Laburzyści skorzystali z okazji, aby przeprowadzić atak na rząd Partii Konserwatywnej²¹. Wyraźnie podkreślali, że członkostwo Wielkiej Brytanii w EWG jest możliwe tylko pod warunkiem zabezpieczenia jej interesów w ramach Commonwealthu²². Na specjalnej konferencji Partia Pracy odrzuciła wszystkie najważniejsze warunki członkostwa. Przeciwni opowiedzieli się tak znani działacze laburzystwscy, jak Harold Wilson, James Callaghan czy Anthony Crosland. W tej sytuacji istniała obawa, że gdyby na stronę Partii Pracy przeszli przeciwnicy integracji po stronie konserwatystów, rząd premiera Heatha przegrałby głosowanie w Izbie Gmin. Jednakże do takiej sytuacji ostatecznie nie doszło. 28 października 1971 r. odbyło się ostateczne głosowanie. Jego wyniki były następujące: 355 głosów „za” i 244 „przeciw”, w tym laburzyści: 66 „za” i 198 „przeciw”, a konserwatyści: 282 „za” i 39 „przeciw”²³. 22 stycznia 1972 r. Wielka Brytania podpisała traktat akcesyjny, a 1 stycznia 1973 r. oficjalnie dołączyła do Wspólnot Europejskich.

¹⁸ C.J. Bartlett, *A History of Postwar Britain, 1945-1974*, London 1977, s. 56-62.

¹⁹ Ostatecznie uzgodniono, że Wielka Brytania wpłaci do niego 150 mln funtów w 1973 r. (8,64%) i 350 mln funtów (18,9%) w 1978 r. P. Dorey, *British Politics...*, s. 130.

²⁰ P. Hennessy, *Whitehall*, London 1990, s. 38-51.

²¹ W 1971 r. wydano tzw. Industrial Relations Act, który obniżał brytyjskie cła, przede wszystkim na żywność. Wywołało to wzrost krytyki wobec rządu konserwatystów. Zob.: M. Moran, *The Politics of Industrial Relations. The Origins, Life and Death of the 1971 Industrial Relations Act*, Basingstoke 1977, s. 21, *Studies in Policy-Making*.

²² *Labour Party Manifesto (1970) – Now Britain's Strong – Let's Make It Great to Live In*, [online] <http://www.politicsresources.net/area/uk/man/lab70.htm>, 5 I 2016.

²³ D. Butler, U. Kitzing, *The 1975 Referendum*, London 1976, s. 12.

III. PARTIA KONSERWATYWNA I PARTIA PRACY WOBEC KWESTII EUROPEJSKIEJ

Stosunki brytyjsko-europejskie to problem, który przekracza podziały partyjne, wywołując spory i osłabiając dyscyplinę wewnątrz obu dominujących w Wielkiej Brytanii partii (Partii Pracy i Partii Konserwatywnej). Jednakże nie przyczynia się (z małymi wyjątkami) do zasadniczych zmian w systemie politycznym Wielkiej Brytanii. W latach 70. XX w. kwestia europejska najsilniej dzieliła Partię Pracy. Laburzyści oficjalnie sprzeciwiali się przystąpieniu do Wspólnot Europejskich na zasadach wynegocjowanych przez konserwatystów. Domagali się przede wszystkim zmian we Wspólnej Polityce Rolnej poprzez gwarancje dostępu do brytyjskiego rynku dla pozaeuropejskich producentów żywności. Żądali zmniejszenia wysokości wpłat do budżetu, sprzeciwiali się tworzeniu unii gospodarczej i monetarnej z udziałem Wielkiej Brytanii, byli przeciwni harmonizacji podatku VAT. Uważali także, iż społeczeństwo powinno wyrazić swoją opinię w sprawie członkostwa Wielkiej Brytanii w EWG oraz że to parlament brytyjski powinien decydować o wszystkich najważniejszych kwestiach gospodarczych i podatkowych²⁴. Należy jednakże dodać, iż wśród laburzystów w tym czasie istniał także silny nurt popierający integrację europejską²⁵.

Kiedy w 1974 r. Partia Pracy doszła do władzy, rząd Harolda Wilsona rozpoczął renegocjacje warunków brytyjskiego członkostwa w EWG i zapowiedział przeprowadzenie referendum w tej sprawie. Postulaty laburzystów dotyczyły: a) Wspólnej Polityki Rolnej – żądali, aby ceny nie przekraczały poziomu kosztów produkcji poprzez ich sztuczne obniżanie, co umożliwiłoby też zredukowanie nadwyżek, b) dopłat dla producentów cukru z państw Commonwealthu, głównie z Nowej Zelandii, c) dodatkowych środków na politykę regionalną i przemysł. Referendum europejskie ostatecznie odbyło się 5 czerwca 1975 r. Jego rezultaty były następujące: 67,2% głosujących opowiedziało się za członkostwem, 32,8% było przeciw; frekwencja wyniosła 64,6%²⁶. Nie oznaczało to jednak, że Wielka Brytania w sposób zasadniczy zmieniła swoje pragmatyczne i czyisto instrumentalne podejście do EWG. Brytyjska klasa polityczna i społeczeństwo nadal było podzielone, a szczególny niepokój budził proces ewolucji EWG w stronę wyższych form integracji²⁷. Na uwagę zasługuje jednak sam fakt wprowadzenia instytucji referendum do brytyjskiego systemu politycznego.

Naciski związków zawodowych spowodowały, że w 1979 r. Partia Pracy nawoływała do wycofania się ze struktur europejskich, jeśli nie zostaną zmienione warunki członkostwa. W efekcie laburzystowski premier James Callaghan nie zgodził się na wejście

²⁴ *Labour Party Manifesto (February 1974) – The Labour Party: Let us work together – Labour's way out of the crisis*, [online] <http://www.politicsresources.net/area/uk/man/lab74feb.htm>, 5 I 2016.

²⁵ Głównymi przedstawicielami tego nurtu byli Roy Jenkins i George Thomson.

²⁶ D. Butler, U. Kitzinger, *The 1975 Referendum*, s. 4-5.

²⁷ Obawiano się przede wszystkim przekształcenia wspólnego rynku w unię gospodarczą i walutową. *Tamże*.

Londynu do Europejskiego Systemu Walutowego²⁸, a manifest Partii Pracy wyraźnie odrzucał *jakąkolwiek umowę międzynarodową, która zmuszałaby nas do zwiększenia bezrobocia, aby utrzymać sztywny kurs funta, a problemy walutowe krajów europejskich powinny być rozwiązywane w ramach szerszego kontekstu międzynarodowego (np. z pomocą Międzynarodowego Funduszu Walutowego)*²⁹.

Od połowy lat 80. XX w. kwestia europejska dzieliła natomiast Partię Konserwatywną. Entuzjazm wobec integracji europejskiej z lat 70. XX w. nie trwał zbyt długo w związku z objęciem funkcji premiera w latach 1979-1990 przez Margaret Thatcher. Różnice na linii Londyn–Bruksela nabrały wyrazistego charakteru właśnie za jej kadencji. Wyraz swoich poglądów na temat Europy Thatcher dała w słynnym przemówieniu wygłoszonym we wrześniu 1988 r. w Brugii, gdzie wypowiedziała się o EWG jako o *eu-ropejskim superpaństwie, które wprowadza nową dominację Brukseli*³⁰. Przedstawiając swoją wizję integracji europejskiej, Thatcher odrzuciła więc jej federalistyczną koncepcję, opowiadając się jednocześnie za „Europą opartą na przedsiębiorczości”, zdecydowanie odrzucając „Europę protekcyjną”³¹. Jednym ze znaczących osiągnięć premier Thatcher, będącym przejawem jej nieugiętości w relacjach ze Wspólnotami Europejskimi, było wywalczenie tzw. rabatu brytyjskiego³².

Z biegiem czasu na brytyjskiej scenie politycznej nastąpiło więc swoiste odwrócenie ról. Podczas gdy Partia Pracy zajęła bardziej proeuropejskie stanowisko, rządzący konserwatyści zaczęli mieć istotne problemy z wewnętrzną opozycją wobec zjednoczonej

²⁸ Europejski System Walutowy (ESW) został ustanowiony w 1979 r. w celu stabilizacji kursów walutowych krajów EWG. W jego ramach powstał tzw. Mechanizm Kursów Walutowych (MKW; ang. Exchange Rate Mechanism, ERM), który ustalał dopuszczalne pasmo wahań kursów walutowych wchodzących do MKW (początkowo $\pm 2,25\%$, dla niektórych walut $\pm 6\%$, od 1993 r. było to $\pm 15\%$). W jego ramach powstała także Europejska Jednostka Walutowa (ang. European Currency Unit, ECU), oparta na koszyku walut wchodzących do ESW. T. Sporek, *Teoria i praktyka głównych założeń europejskiej unii walutowej*, „Studia Europejskie” 1997, nr 4, s. 93-99.

²⁹ *Labour Party Manifesto (1979) – The Labour Way is the Better Way*, [online] <http://www.politicsresources.net/area/uk/man/lab79.htm>, 5 I 2016.

³⁰ *The Oxford Companion...*, s. 78.

³¹ *Tamże*, s. 80.

³² Został on ustanowiony przez Radę Europejską na szczycie w Fontainebleau w 1984 r., na którym premier Margaret Thatcher wypowiedziała słynne słowa: *I want my money back* (Chcę dostać swoje pieniądze z powrotem). Jest to swoista ulga w rocznym wkładzie Wielkiej Brytanii do budżetu wspólnotowego. Była ona spowodowana: a) małym sektorem rolniczym skutkującym niskimi wydatkami Wspólnoty na rolnictwo w Wielkiej Brytanii, b) dużym wkładem w finansowaniu budżetu wspólnotowego z powodu dużego udziału krajowego PNB liczonego do podstawy podatku VAT. W ramach obecnego mechanizmu kompensacyjnego dwie trzecie (66%) różnicy pomiędzy udziałem procentowym Wielkiej Brytanii w płatnościach VAT a jej udziałem procentowym w przydzielonych wydatkach Wspólnoty mającym zastosowanie do ogólnej przydzielonej kwoty wydatków jest refundowane na rzecz Wielkiej Brytanii poprzez redukcję podstawy VAT. W ten sposób od 1985 r. Wielka Brytania otrzymuje rabat swojego rocznego wkładu do budżetu wynoszący 4,6 mld euro rocznie w okresie 1997-2003. Rabat ten jest finansowany wspólnie przez inne państwa członkowskie zgodnie z ich odpowiednimi udziałami w płatnościach VAT, przy czym Niemcy, Holandia, Austria i Szwecja płacą jedną czwartą tego, ile powinien wynosić ich udział. Zob.: T. Sporek, *Teoria i praktyka...*, s. 96.

Europy³³. Nasiliły się one na przełomie lat 80. i 90. XX w. Wymuszone odejście premier Thatcher w listopadzie 1990 r. było także konsekwencją sporów na tle brytyjskiej polityki wobec Unii Europejskiej³⁴.

Fala eurosceptycyzmu zaczęła narastać w związku z debatą ratyfikacyjną Traktatu o Unii Europejskiej (traktatu z Maastricht, 1992 r.), kiedy to następca Żelaznej Damy, John Major, stanął w obliczu otwartego sprzeciwu ze strony szeregowych parlamentarzystów własnej partii. Podczas decydującego głosowania w Izbie Gmin aż dwudziestu pięciu parlamentarzystów opowiedziało się przeciw swojemu rządowi, przyczyniając się tym samym do odrzucenia traktatu. W tej sytuacji Major zwrócił się do Izby Gmin o wyrażenie wotum zaufania dla całej polityki zagranicznej rządu. Deputowani tym razem udzielili poparcia premierowi i dzięki temu traktat z Maastricht został ratyfikowany³⁵. Jednakże pod naciskiem ze strony przeciwników we własnej partii Major podjął decyzję o wyjściu Wielkiej Brytanii z Europejskiego Systemu Walutowego. Nie oznaczało to jednak końca konfliktów w Partii Konserwatywnej. Wkrótce do grona oponentów zaczęli przyłączać się także posłowie z ław „frontowych”, a nawet członkowie gabinetu (Michael Portillo, Norman Lamont). W 1995 r. premier Major wezwał swoich przeciwników, aby „stawili mu czoła lub uciekli” i złożył rezygnację ze stanowiska przewodniczącego partii³⁶. Jednak mimo reelekcji nie zdołał zlikwidować wewnętrzpartyjnych podziałów na tle stosunku do Europy, które przyczyniły się w znacznym stopniu do porażki wyborczej konserwatystów w 1997 r.³⁷

W latach 1997-2010 politykę europejską Wielkiej Brytanii kształtowała Partia Pracy Tony'ego Blaira i Gordona Browna. Głównymi jej celami były: a) jak najszybsze dookończenie i dopracowanie koncepcji wspólnego rynku, b) rozszerzenie Unii Europejskiej o nowe kraje (w tym Polskę), c) reforma Wspólnej Polityki Rolnej, d) utrzymanie

³³ Partia Pracy zaczęła zwracać się w stronę Europy od 1983 r., kiedy na jej czele stanął Neil Kinnock. Stanowiło to istotną część planu modernizacji partii, którego celem było przeorientowanie jej w stronę politycznego centrum. Nie bez znaczenia było również zwiększenie poparcia ze strony związków zawodowych, a także polityka rządu Margaret Thatcher – w obliczu rosnącej centralizacji brytyjskiego rządu politycy laburzystowscy (szczególnie szkoccy) zaczęli dostrzegać w Komisji Europejskiej potencjalnego sojusznika. S. Bulmer, *New Labour, New European Policy? Blair, Brown and Utilitarian Supranationalism*, „Parliamentary Affairs” 2008, Vol. 61, nr 4, s. 598, [online] <http://dx.doi.org/10.1093/pa/gsn029>.

³⁴ Jednakże premier Thatcher przed samym odejściem zdołała jeszcze wprowadzić Wielką Brytanię do Europejskiego Systemu Walutowego (we wrześniu 1992 r. Wielka Brytania z niego wystąpiła). Kurs funta brytyjskiego wahał się w granicach $\pm 6\%$. T. Sporek, *Teoria i praktyka...*, s. 98.

³⁵ Wielka Brytania wynegocjowała tzw. *opt-out* (możliwość niebrania udziału) w stosunku do Karty socjalnej traktatu oraz w kwestii przyjęcia wspólnej waluty (wraz z Danią). Taką samą możliwość Wielka Brytania (wraz z Irlandią) uzyskała też w traktacie amsterdamskim (1997) w kwestii przyłączenia się do układu z Schengen znoszącego stopniowo kontrolę na wspólnych granicach wewnętrznych państw sygnatariuszy (były to wtedy: Belgia, Holandia, Luksemburg, Niemcy, Francja, Hiszpania, Portugalia). Traktat amsterdamski, który wszedł w życie 1 V 1999 r., włączył dorobek prawny Schengen do dorobku prawnego Wspólnot Europejskich (*acquis communautaire*).

³⁶ A. Jassem, *Wielka Brytania a Wspólnoty Europejskie: aspekty ustrojowo-polityczne*, „Studia Europejskie” 2003, nr 1, s. 71.

³⁷ *Tamże*.

weta w takich obszarach, jak: podatki, obrona, bezpieczeństwo, imigracja, budżet³⁸. Polityka europejska Partii Pracy w tym czasie była istotną częścią programu modernizacji, zapoczątkowanej jeszcze przez Neila Kinnocka w 1983 r., którego celem była zmiana wizerunku partii i ewolucja w stronę politycznego centrum. Chodziło także o poprawę relacji z partnerami unijnymi.

Należy zwrócić uwagę, iż laburzyści mogli prowadzić politykę europejską uwzględniającą interesy zarówno narodowe, jak i partyjne, gdyż dysponowali wystarczającą większością parlamentarną, a także nie byli (w porównaniu z Partią Konserwatywną) tak silnie spolaryzowani wewnętrznie. Laburzyści robili wszystko, aby kwestia europejska nie zagrażała ich stabilności politycznej. Generalnie Wielka Brytania była znacznie mniej izolowana i sama UE przyjęła wiele neoliberalnych rozwiązań, promowanych przez Partię Pracy. W okresie rządów laburzystowskich (1997-2010) Wielka Brytania bardziej zbliżyła się do europejskiego modelu rządzenia, pełną niezależność uzyskał Bank of England, wdrożono Europejską konwencję praw człowieka, implementacja środków z funduszy strukturalnych UE była w większym stopniu niż w innych krajach oparta na zasadzie partnerstwa. Zwrócono także większą uwagę na kwestię ochrony środowiska i zmian klimatycznych. Nie udało się jednakże znacząco zmienić percepcji UE przez opinię publiczną³⁹.

Przywódca laburzystów – Ed Miliband – zdecydowanie opowiadał się za dalszym członkostwem kraju w Unii Europejskiej, twierdząc, iż wyjście z niej uderzyłoby w brytyjski rynek pracy, brytyjskie rodziny i brytyjski biznes⁴⁰. Uważał, iż Wielkiej Brytanii służy silna pozycja UE, a także możliwość wpływania Brytyjczyków na agendę całej Unii. Należy podkreślić, iż w wielu miejscach laburzyści zgadzają się z postulatami konserwatystów, stwierdzając m.in. konieczność zwiększenia konkurencyjności gospodarczej poprzez konsekwentną budowę gospodarki opartej na wiedzy, infrastruktury cyfrowej oraz transportu o niskim poziomie emisji zanieczyszczeń. Zdaniem laburzystów Unia Europejska powinna wprowadzać więcej regulacji sprzyjających małym i średnim przedsiębiorstwom. Wyrażają także przekonanie, iż niezbędna jest zasadnicza reforma budżetu UE, która powinna objąć m.in. dalsze zmiany w zakresie Wspólnej Polityki

³⁸ Politykę europejską Partii Pracy w tym okresie cechował *utilitarny supranacjonalizm*. Oznaczało to, iż z jednej strony laburzyści mogli realizować swoje cele na forum europejskim bez większych podziałów wewnątrzpartyjnych. Z drugiej strony zaangażowanie Wielkiej Brytanii w UE było ograniczone czynnikami wewnętrznymi, przede wszystkim opinią publiczną, której nie udało się przekonać do idei integracji europejskiej. Generalnie najwięcej sukcesów laburzyści odnotowali w czasie swojej pierwszej kadencji (1997-2001), a do największych należało utworzenie Europejskiej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony. Ważną inicjatywą była też próba zmiany priorytetów budżetowych UE w 2005 r. (zmniejszenie wydatków na rolnictwo, a zwiększenie na badania i nowe technologie). W 2007 r. następcą Tony'ego Blaira został Gordon Brown, który był już inną osobowością polityczną, reprezentował bardziej proamerykańskie stanowisko w kwestiach gospodarczych i nie był entuzjastą wspólnej waluty euro. S. Bulmer, *New Labour...*, s. 560.

³⁹ *Tamże*.

⁴⁰ *Ed Miliband Election Campaign Launch Speech in Full*, Politics.co.uk, 5 I 2015, [online] <http://www.politics.co.uk/comment-analysis/2015/01/05/ed-miliband-election-campaign-launch-speech-in-full>, 9 I 2015.

Rolnej, aby zakończyć wypłacanie w jej ramach subsydiów eksportowych⁴¹. Pojawił się również postulat przeprowadzania referendum w sprawie ewentualnego członkostwa w strefie euro oraz w każdym przypadku dotyczącym przekazywania kompetencji i uprawnień na poziom unijny⁴².

Należy dodać, iż Partia Pracy podczas wielu głosowań w Izbie Gmin istotnych dla wizerunku premiera i rządu przyjmowała stanowisko eurosceptyczne. Głównym celem było wzmocnienie podziałów w Partii Konserwatywnej oraz osłabienie stanowiska negocjacyjnego premiera Camerona na forum UE i utrudnienie mu osiągnięcia sukcesu, który dawałby mu poparcie wyborców. Było tak m.in. w 2001 r. podczas głosowań przed szczytem UE, który zakończył się brytyjskim wetem w sprawie przeniesienia Paktu Fiskalnego do *acquis communautaire*, a także w czasie ustalania stanowiska brytyjskiego w sprawie budżetu UE na lata 2014-2020. Należy również podkreślić, iż laburzyści wykorzystują politykę europejską Camerona, aby atakować pozycję Partii Konserwatywnej jako ugrupowania alienującego się wobec UE i osłabiającego pozycję Wielkiej Brytanii na forum unijnym, czego początkiem była kontrowersyjna decyzja o wycofaniu się brytyjskich konserwatystów z Europejskiej Partii Ludowej w 2005 r.⁴³

IV. RZĄD KOALICYJNY DAVIDA CAMERONA

Od 2010 r. w Wielkiej Brytanii rządzi koalicja Partii Konserwatywnej (z premierem Davidem Cameronem na czele) i Liberalnych Demokratów. Jej utworzenie było ważnym momentem w stosunkach brytyjsko-unijnych. Od samego początku kwestia europejska była źródłem nieporozumień między koalicjantami. Liberalni Demokraci prezentowali bowiem zdecydowanie proeuropejskie stanowisko, podczas gdy torysi postulowali rewizję relacji Wielkiej Brytanii z Unią Europejską⁴⁴. W przemówieniu programowym z 23 stycznia 2013 r. premier Cameron przedstawił kluczowe wyzwania dla procesu integracji europejskiej oraz zasady, na których bazie powinny być prowadzone dalsze reformy Unii Europejskiej. Do najważniejszych wyzwań zaliczył: kryzys strefy euro, kryzys konkurencyjności gospodarczej UE, a także narastający kryzys jej legitymizacji⁴⁵. Jednocześnie sformułował katalog zasad, w oparciu o które należy

⁴¹ P. Bishop, *Integracja czy dezintegracja? Przyszłość Unii Europejskiej z perspektywy brytyjskiej*, „Analiza Natolińska” 2013, nr 5, s. 30.

⁴² E. Miliband, G. Willmott, *The Labour Party European Manifesto*, [online] http://www.yourbritain.org.uk/uploads/editor/files/LABOUR_PARTY_euro_manifesto.pdf, 5 I 2016.

⁴³ P. Bishop, *Integracja czy dezintegracja?...*, s. 32.

⁴⁴ *An Open and Democratic Europe*, [w:] *Invitation to Join the Government of Britain. The Conservative Manifesto 2010*, s. 113-114, [online] <http://www.conservativehome.blogspot.com/files/conservative-manifesto-2010.pdf>. Także: *Liberal Democrat Manifesto 2010*, [online] http://www.politicsresources.net/area/uk/ge10/man/parties/libdem_manifesto_2010.pdf, 5 I 2016.

⁴⁵ D. Cameron, *EU Speech at Bloomberg*, 23 I 2013, [online] <https://www.gov.uk/government/speeches/eu-speech-at-bloomberg>, 7 IV 2013.

przeprowadzić dalsze reformy UE: a) *konkurencyjność*, rozumianą jako wzmacnianie zdolności UE oraz jej państw członkowskich do skutecznego uczestnictwa w globalnej wymianie gospodarczej, b) *elastyczność*, rozumianą jako przekształcanie UE w strukturę typu sieciowego, a nie w strukturę zhierarchizowaną typu blokowego, c) *repatriacja kompetencji*, w myśl której możliwy byłby dwustronny przepływ kompetencji pomiędzy państwami członkowskimi a UE, d) *legitymizacja* – zwiększanie roli demokratycznych instytucji narodowych (parlamenty) w kontrolowaniu i kreowaniu polityk unijnych, e) *sprawiedliwość* – utrzymywanie jednakowego dostępu na uczciwych zasadach do jednolitego rynku europejskiego dla wszystkich państw UE⁴⁶.

Do najważniejszych kwestii zawartych w tym przemówieniu programowym bez wątpienia należy zapowiedź przeprowadzenia referendum w sprawie dalszego członkostwa Wielkiej Brytanii w Unii Europejskiej. Zapowiedź ta miała się znaleźć w manifestie wyborczym w 2015 r., a samo referendum miało się odbyć najwcześniej w 2017 r. Premier Cameron podkreślił jednocześnie, iż stanowiłoby ono *zasadnicze i nieodwracalne rozstrzygnięcie*, stąd wcześniej należy je poprzedzić negocjacjami z UE oraz *połączoną, rzeczową debatą*⁴⁷. Jednym z argumentów przedstawionych przez Camerona jest coraz większe rozczarowanie opinii publicznej Unią Europejską, ponieważ wielu Brytyjczyków było przekonanych, iż kraj przystępował przede wszystkim do wspólnego rynku, a nie unii politycznej. Kluczowa deklaracja brytyjskiego premiera zawierała się w stwierdzeniu, iż *oczekiwanie, że Brytyjczycy będą akceptować porozumienie europejskie, co do którego mieli niewielki wybór, wiedzie na ścieżkę, która ostatecznie doprowadzi – kiedy już zostanie postawione to pytanie – do sytuacji, w której będzie znacznie bardziej prawdopodobne odrzucenie przez naród członkostwa w UE*⁴⁸.

Należy zwrócić uwagę na fakt, iż premier Cameron stwierdził także, że rozwiązaniem problemu niewystarczającej legitymizacji demokratycznej brytyjskiego członkostwa w UE nie jest referendum natychmiastowe, lecz poprzedzone procesem negocjacji. Jego zdaniem zbyt wczesne rozpozanie referendum oznaczałoby głosowanie nad członkostwem w obecnej Unii Europejskiej, pogrążonej w kryzysie oraz znajdującej się w procesie transformacji. Jego wynik byłby trudny do przewidzenia. Według Camerona oznaczałoby to podjęcie tak ważnej decyzji bez znajomości jej kluczowych przesłanek⁴⁹. Stwierdził także, iż niewłaściwe byłoby poddanie pod głosowanie decyzji o ewentualnym opuszczeniu UE przez Wielką Brytanię bez wykorzystania szansy poprawy wzajemnych stosunków. Opowiedział się zatem za poddaniem pod referendum tego, co określił jako prawdziwą alternatywę: decyzji o pozostaniu w UE zreformowanej zgodnie z wcześniej wymienionymi zasadami, dającej Brytyjczykom pełny dostęp do wspólnego rynku, a także ochronę przed nadmiernymi regulacjami Unii Europejskiej, w której ramach Wielka Brytania pozostanie aktywnym członkiem wspólnych działań w zakresie polityki zagranicznej czy handlowej i będzie utrzymywała zasadę

⁴⁶ P. Biskup, *Integracja czy dezintegracja?...*, s. 7.

⁴⁷ *Tamże*, s. 7-8.

⁴⁸ *Tamże*.

⁴⁹ *Tamże*, s. 11.

otwartych drzwi dla nowych państw członkowskich lub rozważy z niej wyjście, o ile UE nie zreformuje się zgodnie z oczekiwaniami Brytyjczyków⁵⁰.

Należy zwrócić uwagę na czynniki determinujące politykę europejską premiera Camerona, które miały największy wpływ na podjęcie dość ryzykownej decyzji o przeprowadzeniu referendum w sprawie dalszego członkostwa Wielkiej Brytanii w UE. Jednym z nich były narastające problemy z eurosceptyczną opozycją w Partii Konserwatywnej, która domagała się zaostrzenia linii rządu w sprawie referendum europejskiego. Problemy premiera Camerona jeszcze bardziej pogłębiły nie tylko liczne medialne wystąpienia szeregowych posłów z jego partii, nawołujących do natychmiastowego rozpoczęcia prac nad ustawą o referendum europejskim, ale także otwarte deklaracje znaczących postaci z Partii Konserwatywnej, takich jak: lordowie Lawson i Lamont (Kancelarze Skarbu rządu premier Thatcher), czy ministrów z własnego gabinetu (minister obrony Philip Hammond i minister oświaty Michael Gove). Nie tylko wyrażali oni poparcie dla samego referendum, ale również opowiadali się za wystąpieniem Wielkiej Brytanii z UE⁵¹. W związku z tym premier Cameron wyraził zgodę na rozpoczęcie prac nad ustawą o referendum⁵².

Drugim ważnym czynnikiem mającym wpływ na europejskie stanowisko premiera Camerona jest coraz większe zagrożenie płynące ze strony innych ugrupowań eurosceptycznych, z których największą rolę odgrywa Partia Niepodległości Zjednoczonego Królestwa (United Kingdom Independence Party, UKIP). Podejmuje ona systematyczne wysiłki, które mają na celu przekształcenie jej w partię ogólnonarodową, mającą ambicję formułowania programu politycznego w stosunku do wszystkich najważniejszych kwestii politycznych Wielkiej Brytanii i adresowanego nie tylko do wyborców prawicowych. Wywołuje to zaniepokojenie w Partii Konserwatywnej, zwłaszcza iż wysiłki te zaczynają przynosić coraz bardziej znaczące sukcesy⁵³. Obecnie zagrożenie ze strony UKIP polega przede wszystkim na możliwości odebrania głosów wielu kandydatom z ramienia Partii Konserwatywnej i w efekcie pozbawienia jej szansy na samodzielne rządy od 2015 r. Niebezpieczeństwo to jest tym większe, iż pod przywództwem Nigela Farage'a UKIP przekształca się z partii niszowej, popieranej przez ludzi o skrajnych poglądach, amatorskiej i podzielonej wewnętrznie, w coraz bardziej profesjonalne ugrupowanie, systematyczne w swoim działaniu, umiejące pozyskiwać wsparcie finansowe, a także formułujące coraz szerszy program, którego istotnym elementem jest krytyka polityki imigracyjnej rządu Davida Camerona. Głównym celem konserwatystów jest więc teraz przejście przez nich najważniejszych haseł konkurenta i samodzielne przełożenie ich na oficjalną politykę rządu.

⁵⁰ *Tamże*.

⁵¹ *Tamże*, s. 29.

⁵² Był to projekt poselski. Obecnie jest rozpatrywany przez komisję Izby Gmin. Więcej: *European Union (Referendum) Bill 2013-14*, UK Parliament, [online] <http://services.parliament.uk/bills/2013-14/europeanunionreferendum.html>, 5 XII 2013.

⁵³ Świadczą o tym wyniki wyborów uzupełniających do Izby Gmin w okręgach: Corby, Rotherham, Middlesbrough i Eastleigh, które odbyły się w okresie XI 2012-II 2013, a także wyborów samorządowych z maja 2013 r., gdzie UKIP odniosła znaczące sukcesy kosztem przede wszystkim Partii Konserwatywnej. P. Biskup, *Integracja czy dezintegracja?...*, s. 35.

Zapowiedź referendum, która pojawiła się w przemówieniu Camerona 23 stycznia 2013 r., ma charakter precedensowy i będzie stanowić przedmiot debaty w całej Unii Europejskiej. Należy podkreślić, iż od 1975 r. żadna decyzja dotycząca brytyjskiej integracji europejskiej nie była bezpośrednio konsultowana z wyborcami. Należy się zatem spodziewać, iż w manifestach wyborczych w 2015 r. pozostałe partie (w tym opozycyjna Partia Pracy) również zadeklarują konieczność przeprowadzenia takiego referendum. Trzeba wyraźnie zaznaczyć, iż w programach wyborczych z 2010 r. wszystkie trzy główne partie polityczne dostrzegały potrzebę upodmiotowienia obywateli w najważniejszych kwestiach dotyczących członkostwa Wielkiej Brytanii w UE⁵⁴. Nie oznacza to jednak radykalnych zmian w brytyjskiej polityce europejskiej. Wyborcy oczekują przede wszystkim merytorycznej dyskusji i opowiadają się nie tyle za całkowitym wyjściem Wielkiej Brytanii z UE, co za zmianą formuły jej członkostwa. Istotne znaczenie ma także głos środowisk biznesowych, dla których pozostanie pełnoprawnym członkiem wspólnego rynku europejskiego jest sprawą kluczową. Poza tym część postulatów brytyjskich cieszy się poparciem innych krajów UE. Dotyczy to przede wszystkim kwestii zwiększania konkurencyjności UE w gospodarce światowej⁵⁵.

Proponowane przez premiera Camerona referendum powinno odegrać rolę katalizatora publicznej debaty i stanowić okazję do aktywnego udziału w niej tej części społeczeństwa brytyjskiego oraz biznesu, które czerpią korzyści z członkostwa w UE. Korzyści te nie są bowiem wyraźnie eksponowane, zwłaszcza przez brytyjskie media, które w większości popierają i propagują opcję eurosceptyczną. Widać jednak przykłady działań zmierzających do odwrócenia tej tendencji. Należą do nich akcje informacyjne central związkowych dotyczące roli UE w zakresie ochrony praw pracowniczych czy też debaty organizowane przez środowiska wielkiego biznesu, mające na celu zwrócenie uwagi na znaczenie wspólnego rynku dla utrzymania brytyjskich miejsc pracy⁵⁶. Należy także zauważyć na proeuropejski manifest, jaki przedstawili 15 lipca 2013 r. liderzy trzech głównych partii politycznych (Kenneth Clark z Partii Konserwatywnej, lord Peter Mandelson z Partii Pracy i Danny Alexander z Liberalnych Demokratów). Podkreślili oni, iż wyjście z Unii Europejskiej byłoby „historycznym błędem”, który uczyniłby Wielką Brytanię „słabszą i biedniejszą”. Według nich, choć jest pewne, iż wiele spraw w Unii Europejskiej potrzebuje zmiany, Wielka Brytania musi pozostać w UE, aby uczestniczyć w tym procesie reform. W myśl manifestu dyskusja na temat równowagi władz między Londynem a Brukselą powinna odbyć się we wszystkich państwach członkowskich UE⁵⁷.

⁵⁴ Dotyczyło to przystąpienia Wielkiej Brytanii do strefy euro, a także kolejnej reformy traktatów UE.

⁵⁵ P. Biskup, *Integracja czy dezintegracja?...*, s. 49.

⁵⁶ Dyrektor generalny Brytyjskiej Konfederacji Pracodawców John Cridland na jej posiedzeniu 4 XI 2013 r. zdecydowanie opowiedział się za pozostaniem Wielkiej Brytanii w zreformowanej UE, twierdząc, iż *jednolity rynek jest fundamentalny dla naszej przyszłości i nie ma wiarygodnej alternatywy dla członkostwa w UE*. In *with Reform or Out with No Influence – CBI Chief Makes Case for EU Membership*, CBI, 4 XI 2013, [online] <http://www.cbi.org.uk/media-centre/press-releases/2013/11/in-with-reform-our-out-with-no-influence-cbi-chief-makes-case-for-eu-membership/>, 7 XI 2013.

⁵⁷ *Better Off in a Better Europe – British Influence Launches Manifesto*, [online] <http://www.euronews.com/2013/07/16/better-off-in-a-better-europe-british-influence-launches-manifesto>, 5 I 2016.

Obecna Partia Konserwatywna prezentuje najbardziej eurosceptyczne stanowisko w całej swojej historii (premier David Cameron ma coraz większe kłopoty z opozycją wewnętrzną, która wymogła na nim zapowiedź rozpisania referendum w sprawie dalszego członkostwa kraju w UE). U podstaw tego leży m.in. pamięć o roli, jaką pośrednio odegrała kwestia europejska w odejściu od władzy Margaret Thatcher⁵⁸. Dla współczesnych konserwatystów Unia Europejska to przede wszystkim wspólny rynek europejski. Dostrzegając jego istotne zalety, jednocześnie kwestionują ponadnarodowe regulacje, będące podstawą funkcjonowania tego rynku. Obecnie w Partii Konserwatywnej są widoczne dwie opcje: a) „szwajcarska” – będąca w mniejszości (ale popierana przez społeczeństwo), która widziałaby współpracę Wielkiej Brytanii z UE na zasadach strefy wolnego handlu, b) większościowa – która chciałaby wykorzystać kryzys strefy euro, aby wymusić na Unii ustępstwa (m.in. w kwestii przywrócenia narodowych kompetencji w obszarze wymiaru sprawiedliwości i prawa pracy). Obie opcje uważają, że UE będzie skłonna do renegocjacji, gdyż Wielka Brytania jest zbyt cennym partnerem handlowym, którego nie można lekceważyć.

UWAGI KOŃCOWE

Brytyjską politykę w stosunku do Europy zawsze cechowały pragmatyzm i bardziej niż w innych krajach rozwinięte podejście instrumentalne. Wielka Brytania akceptowała członkostwo we Wspólnotach Europejskich tylko wtedy, gdy jego brak szkodziłby jej interesom narodowym, szczególnie w wymiarze gospodarczym⁵⁹. Natomiast w wielu kluczowych obszarach zdanie Wielkiej Brytanii było niezwykle ważne i była ona w centrum procesów integracyjnych. Jednakże tylko tam, gdzie było to rzeczywiście dla niej korzystne. Obszary te to przede wszystkim: wspólny rynek, wspólna polityka handlowa, procesy rozszerzenia Unii Europejskiej o kraje Europy Środkowo-Wschodniej i w pewnym zakresie Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa⁶⁰. Należy stwierdzić, iż kraj ten był na peryferiach procesów integracji europejskiej tylko o tyle, o ile wynikało to z przesłanek o charakterze pragmatycznym⁶¹.

Podsumowując, trzeba podkreślić, iż od momentu oficjalnego wejścia Wielkiej Brytanii do Wspólnot Europejskich (1973) problem członkostwa tego kraju pozostaje

⁵⁸ Torysi uważają, że Thatcher została pośrednio zmuszona do odejścia przez swoich partyjnych kolegów, obawiających się ich zdaniem jej coraz bardziej nieprzejednanego stanowiska wobec Europy. D. Renne, *The Continent or the Open Sea: Does Britain Have a European Future?*, Centre for European Reform, 28 V 2012, [online] <http://www.cer.org.uk/publications/archive/report/2012/continent-or-open-sea-does-britain-have-european-future>, 28 IX 2012.

⁵⁹ A. May, *Britain and Europe...*, s. 91.

⁶⁰ *Tamże*, s. 114-115; J. Techau, *Der gebremste Europäer. Gordon Browns Europa-Politik*, „DGAP Analyse” 2008, nr 1, s. 2.

⁶¹ Przykłady to choćby odrzucenie członkostwa w strefie Schengen, wynikające z chęci utrzymania własnej polityki imigracyjnej, czy też zdecydowany sprzeciw wobec wejścia do strefy euro, u którego podstaw leży potrzeba utrzymania niezależnej polityki gospodarczej, zwłaszcza w kontekście wymiany handlowej z krajami Brytyjskiej Wspólnoty Narodów (Commonwealth).

istotnym elementem polityki wewnętrznej. W latach 70. i na początku lat 80. XX w. kwestia europejska najbardziej antagonizowała Partię Pracy. Po przegranych wyborach w 1979 r. i objęciu rządów przez premier Margaret Thatcher partia ta wyraźnie nawoływała do wycofania Wielkiej Brytanii ze struktur europejskich. Dopiero wraz z objęciem przywództwa przez Neila Kinnocka (1983) laburzyści zaczęli bardzo powoli zmieniać swoje stanowisko wobec Europy. Przyjęcie w 1989 r. Europejskiej karty socjalnej dało szansę na częściowe odejście od radykalnych reform premier Thatcher. Tę proeuropejską orientację w partii rozwinął w latach 1997-2007 premier Tony Blair, a kontynuował (choć już nie tak intensywnie) jego następca Gordon Brown. Twierdził on, iż *Unia Europejska jest niezbędna Wielkiej Brytanii i odwrotnie*⁶². Jednakże wciąż widoczny był selektywny udział tego kraju w dalszych reformach Unii Europejskiej⁶³.

Od połowy lat 80. XX w. problem stosunku Wielkiej Brytanii do Europy dzielił z kolei Partię Konserwatywną. Paradoksalnie, choć to konserwatyści wprowadzili ten kraj do Wspólnot Europejskich, wraz z upływem czasu na brytyjskiej scenie politycznej nastąpiła zamiana ról. Podczas gdy Partia Pracy zaczęła dostrzegać potrzebę zbliżenia z Europą, druga partia stała się zdecydowaną przeciwniczką integracji. Stało się to szczególnie widoczne w okresie rządów premier Margaret Thatcher. Jej następca, John Major, złagodził nieco swoje stanowisko wobec Europy, ale jego polityka sprowadzała się do nieustannych prób pogodzenia przeciwników i zwolenników integracji we własnej partii⁶⁴.

Cechą charakterystyczną integracji Wielkiej Brytanii ze Wspólnotami Europejskimi i późniejszą Unią Europejską było traktowanie Europy w sposób zdecydowanie bardziej pragmatyczny i instrumentalny niż inne kraje. W rezultacie udział Wielkiej Brytanii w procesach integracji europejskiej, które uległy przyspieszeniu po II wojnie światowej, był selektywny. Podstawowym wyznacznikiem brytyjskiego pragmatyzmu był zawsze interes narodowy (rozumiany przede wszystkim w wymiarze gospodarczym), i to niezależnie od aktualnie rządzącej partii politycznej. W kwestiach europejskich w Wielkiej Brytanii panował więc swoisty ponadpartyjny consensus.

Należy stwierdzić, iż obecny rząd premiera Camerona nie ma jednoznacznych intencji opuszczenia przez Wielką Brytanię Unii Europejskiej. Jednakże trzeba zwrócić uwagę na fakt, iż relacje brytyjsko-unijne weszły w fazę niestabilności dotychczas nie spotykaną. Czynnikiem decydującym będzie dalszy rozwój wydarzeń w strefie euro (a na to Brytyjczycy nie mają wpływu), a przede wszystkim ewolucja koncepcji wspólnego rynku⁶⁵. Jeśli ulegnie on fragmentacji i dezintegracji, najważniejszy argument za

⁶² R. Leach, B. Coxall, L. Robins, *British Politics*, Basingstoke 2006, *Palgrave Foundations*, s. 283.

⁶³ Jest to szczególnie widoczne w traktacie reformującym, podpisanym 13 XII 2007 r. w Lizbonie, gdzie Brytyjczycy uzyskali klauzulę *opt-out* (możliwość wyłączenia) odnośnie do Karty praw podstawowych oraz w dziedzinie spraw wewnętrznych i wymiaru sprawiedliwości. D. Rennie, *The Continent or the Open Sea...*, s. 45.

⁶⁴ Jak już wspomniano, zaowocowało to wyjściem Wielkiej Brytanii z Europejskiego Systemu Walutowego w 1992 r. Była to cena za zgodę eurosceptyków na ratyfikację traktatu z Maastricht.

⁶⁵ Istotne są też czynniki wewnętrzne: zmniejszające się poparcie społeczne dla integracji europejskiej, ustawodawstwo (ustawa o Unii Europejskiej z 2011 r., wprowadzająca konieczność przeprowadzenia

brytyjskim członkostwem w UE może zniknąć. Z drugiej strony należy też podkreślić, iż z ekonomicznego punktu widzenia wycofanie się Wielkiej Brytanii z UE nie jest uzasadnione, gdyż (z wyjątkiem opcji współpracy w ramach Światowej Organizacji Handlu) trzeba by ponownie prowadzić negocjacje, a Brytyjczycy i tak nie mieliby praktycznie żadnego wpływu na regulacje unijne. Poza tym wiązałoby się to także z dużym ryzykiem zarówno ekonomicznym, jak i politycznym⁶⁶. Generalnie Wielka Brytania dąży do rozluźnienia relacji z Unią Europejską i widzi swoje miejsce poza tworzącym się rdzeniem Unii, skupionym wokół strefy euro. Nie można już więc całkowicie wykluczyć jej wyjścia ze struktur unijnych, aczkolwiek jest to mało prawdopodobne. O realności takiej opcji świadczy jednak nie tylko fakt, iż w 2015 r. kwestia referendum w sprawie członkostwa w UE stanie się głównym punktem programu wyborczego wszystkich partii politycznych, ale także coraz bardziej nasilające się postawy eurosceptyczne wśród społeczeństwa. Dodatkowe czynniki urealnijające taką możliwość to bardzo wysoki stopień dojrzałości organizacyjnej podmiotów eurosceptycznych (w tym licznych think-tanków) oraz ich przewaga liczebna nad organizacjami promującymi integrację. Dodatkowo mają one za sobą ogromne wsparcie mediów. Oznacza to możliwość zorganizowania przez nie skutecznej kampanii referendalnej⁶⁷.

Z drugiej strony należy zwrócić uwagę na fakt, iż zdecydowana większość brytyjskich elit politycznych zdaje sobie sprawę z tego, iż poza Unią Europejską inne alternatywy są coraz bardziej ograniczone. Maleje wpływ Wielkiej Brytanii na Stany Zjednoczone w ramach „specjalnych stosunków”, a wspólny rynek europejski stanowi ok. 50% brytyjskiej wymiany handlowej. W związku z tym dla brytyjskich interesów gospodarczych i politycznych najlepszą opcją jest wynegocjowanie najkorzystniejszego statusu w ramach UE. Atutami Brytyjczyków będą tu bez wątpienia „specjalne stosunki” z USA, silna pozycja w NATO, a także fakt, iż wciąż mają jedną z największych gospodarek na świecie⁶⁸. Istotną rolę powinny odegrać także zapowiedziane przez Davida Camerona renegocjacje. Ponieważ wszystkie te fakty, a przede wszystkim korzyści z dalszego członkostwa w UE są słabo nagłośnione społecznie, rola kampanii referendalnej może być w tym zakresie istotna⁶⁹. Z drugiej strony nie można także wykluczyć scenariusza, w którym brytyjscy eurosceptycy mogliby skutecznie blokować przyszłe reformy UE. Mogliby oni wykorzystać możliwości, jakie daje ustawa o Unii Europejskiej z 2011 r., która zaostriżyła kontrolę parlamentarną nad unijną polityką rządu oraz nałożyła obowiązek przeprowadzenia referendum w sprawie każdej ważniejszej zmiany

referendum w przypadku zmian w traktatach unijnych wiążących się z koniecznością przekazywania części uprawnień na rzecz UE), obawy głównych partii politycznych przed rosnącą popularnością ugrupowań skrajnych, przede wszystkim Partii Niepodległościowej. D. Rennie, *The Continent or the Open Sea...*, s. 24.

⁶⁶ S. Booth, Ch. Howarth, *Trading Places: Is EU Membership Still the Best Option for UK Trade?*, Open Europe, 12 VI 2012, [online] <http://openeurope.org.uk/intelligence/britain-and-the-eu/eu-membership/>, 30 IX 2012.

⁶⁷ P. Biskup, *Integracja czy dezintegracja?*..., s. 49.

⁶⁸ *Tamże*, s. 50.

⁶⁹ *Tamże*.

w traktatach unijnych. Procedury te mogą umożliwić brytyjskim eurosceptykom blokadę różnych inicjatyw europejskich. Usztywnią także stanowiska negocjacyjne brytyjskich ministrów na forum UE⁷⁰.

Należy stwierdzić, iż przyszłość Wielkiej Brytanii będzie ściśle związana z jej obecnością w Unii Europejskiej. Elity brytyjskie nie mają zasadniczych wątpliwości co do kontynuacji projektu europejskiego i generalnie są pogodzone z tym, iż dalsza integracja fiskalna i budżetowa jest niezbędna do zapewnienia stabilności gospodarczej w Europie. Brytyjski establishment nie kwestionuje też potrzeby dalszego trwania w UE i walki o rozwiązanie najbardziej korzystne dla gospodarki – w formie rozstrzygnięć całościowych (dotyczących zwiększenia swobód w sektorze finansowym) bądź w formie wyłączeń od reguł ogólnych (*opt-out*)⁷¹.

Z uwagi na fakt, że eurosceptycy – zarówno z Partii Konserwatywnej, jak i z UKIP – mają silną pozycję, nie należy spodziewać się większego zaangażowania Wielkiej Brytanii w sprawy reform UE przed 2015 r. Gdy partia Davida Camerona wygra wybory, tendencja ta będzie się utrzymywała. Brytyjczycy będą się także starać o utrzymanie strategicznej współpracy z USA. Są jednak świadomi coraz bardziej zmniejszających się możliwości w tym zakresie z uwagi na duże cięcia budżetowe, które prowadzą do zmniejszenia wydatków na siły zbrojne. Będzie to wzmacniać z jednej strony znaczenie UE dla Wielkiej Brytanii, a z drugiej – wrażliwość Wielkiej Brytanii na rozwiązania przyjmowane przez UE, które mogłyby ograniczać współpracę z USA⁷². Wielka Brytania jest zatem ukierunkowana na dalsze członkostwo w UE oraz na działania mające na celu jej stabilizację – przede wszystkim wspólnego rynku i strefy euro jako kluczowego partnera gospodarczego. Będzie to jednak robić poza głównym nurtem pogłębiania współpracy. Może to umacniać podział na Europę dwóch/wielu prędkości. Z drugiej strony Wielka Brytania może być liderem tych państw członkowskich, które z różnych powodów nie będą uczestniczyły w pogłębionej integracji fiskalnej, budżetowej i politycznej, a będą chciały aktywnie działać na jednolitym rynku europejskim⁷³.

Należy także zwrócić uwagę na fakt, iż Wielka Brytania niejednokrotnie odgrywała i odgrywa rolę rzecznika rozwiązań mających poprawić konkurencyjność Unii Europejskiej w gospodarce globalnej. Przejawia się to m.in. w stałym zgłaszaniu zastrzeżeń co do priorytetów budżetowych UE (a szczególnie zmniejszania nakładów na Wspólną Politykę Rolną wraz z propozycjami ich zwiększania na nowe technologie, badania i rozwój itp.). Oczywiście robi to przede wszystkim we własnym interesie, ale – jak pokazała praktyka – przynajmniej niektóre z tych propozycji, takie jak kwestia budo-

⁷⁰ *Tamże*.

⁷¹ Zapowiedzią kontynuacji tej formuły jest m.in. potwierdzenie przez rząd Davida Camerona wycofania się ze stu trzydziestu trzech europejskich mechanizmów w ramach III filaru UE (wymiar sprawiedliwości i policja), z jednoczesnym zamiarem powrotu do trzydziestu pięciu mechanizmów, w tym do europejskiego nakazu aresztowania, udziału w Europolu i urzędzie UE ds. współpracy policyjnej. *Home Secretary Oral Statement on 2014 Decision*, 9 VII 2013, [online] <http://www.gov.uk/government/speeches/home-secretary-oral-statement>, 20 XI 2013.

⁷² P. Biskup, *Integracja czy dezintegracja?...*, s. 52.

⁷³ *Tamże*.

wy wspólnego rynku czy rozszerzania UE, okazały się rozwiązaniami mającymi istotny wpływ na charakter procesu integracji europejskiej. Obecność Wielkiej Brytanii w Unii Europejskiej, z uwzględnieniem jej specyficznego, pragmatycznego charakteru, wydaje się więc korzystna i niezbędna dla obu stron, które dobrze sobie z tego zdają sprawę.

BIBLIOGRAFIA

- Bartlett C.J., *A History of Postwar Britain, 1945-1974*, London 1977.
- Better Off in a Better Europe – British Influence Launches Manifesto*, [online] <http://www.euronews.com/2013/07/16/better-off-in-a-better-europe-british-influence-launches-manifesto>.
- Biskup P., *Integracja czy dezintegracja? Przyszłość Unii Europejskiej z perspektywy brytyjskiej*, „Analiza Natolińska” 2013, nr 5.
- Booth S., Howarth Ch., *Trading Places: Is EU Membership Still the Best Option for UK Trade?*, Open Europe, 12 VI 2012, [online] <http://openeurope.org.uk/intelligence/britain-and-the-eu/eu-membership/>.
- Bulmer S., *New Labour, New European Policy? Blair, Brown and Utilitarian Supranationalism*, „Parliamentary Affairs” 2008, Vol. 61, nr 4, [online] <http://dx.doi.org/10.1093/pa/gsn029>.
- Butler D., Kitzinger U., *The 1975 Referendum*, London 1976.
- Cameron D., *EU Speech at Bloomberg*, 23 I 2013, [online] <https://www.gov.uk/government/speeches/eu-speech-at-bloomberg>.
- Childs D., *Britain since 1945. A Political History*, London–New York 2001.
- Christian Democracy in Europe since 1945*, t. 2, red. M. Gehler, W. Kaiser, London 2004.
- Ciamaga L. i in., *Unia Europejska. Podręcznik akademicki*, Warszawa 2002.
- Dorey P., *British Politics since 1945*, Oxford–Cambridge (Mass.) 1995, *Making Contemporary Britain*.
- Ed Miliband Election Campaign Launch Speech in Full*, Politics.co.uk, 5 I 2015, [online] <http://www.politics.co.uk/comment-analysis/2015/01/05/ed-miliband-election-campaign-launch-speech-in-full>.
- European Union (Referendum) Bill 2013-14*, UK Parliament, [online] <http://services.parliament.uk/bills/2013-14/europeanunionreferendum.html>.
- Frankel J., *British Foreign Policy 1945-1973*, Oxford 1975.
- Greenleaf W.H., *The British Political Tradition*, t. 2: *The Ideological Heritage*, London 1983.
- Hennessy P., *Whitehall*, London 1990.
- Home Secretary Oral Statement on 2014 Decision*, 9 VII 2013, [online] <http://www.gov.uk/government/speeches/home-secretary-oral-statement>.
- In with Reform or Out with No Influence – CBI Chief Makes Case for EU Membership*, CBI, 4 XI 2013, [online] <http://www.cbi.org.uk/media-centre/press-releases/2013/11/in-with-reform-our-out-with-no-influence-cbi-chief-makes-case-for-eu-membership/>.
- Ingle S., *The British Party System*, Oxford 1987.
- Jassem A., *Wielka Brytania a Wspólnota Europejskie: aspekty ustrojowo-polityczne*, „Studia Europejskie” 2003, nr 1.

- Kitzinger U., *Diplomacy and Persuasion. How Britain Joined the Common Market*, London 1973.
- Labour Party Manifesto (1970) – Now Britain's Strong – Let's Make It Great to Live In*, [online] <http://www.politicsresources.net/area/uk/man/lab70.htm>.
- Labour Party Manifesto (February 1974) – The Labour Party: Let us work together – Labour's way out of the crisis*, [online] <http://www.politicsresources.net/area/uk/man/lab74feb.htm>.
- Labour Party Manifesto (1979) – The Labour Way is the Better Way*, [online] <http://www.politicsresources.net/area/uk/man/lab79.htm>.
- Leach R., Coxall B., Robins L., *British Politics*, Basingstoke 2006, *Palgrave Foundations*.
- Liberal Democrat Manifesto 2010*, [online] http://www.politicsresources.net/area/uk/ge10/man/parties/libdem_manifesto_2010.pdf.
- May A., *Britain and Europe since 1945*, London–New York 1999, *Seminar Studies in History*.
- Miliband E., Willmott G., *The Labour Party European Manifesto*, [online] http://www.yourbrtain.org.uk/uploads/files/LABOUR_PARTY_euro_manifesto.pdf.
- Moran M., *The Politics of Industrial Relations. The Origins, Life and Death of the 1971 Industrial Relations Act*, Basingstoke 1977, *Studies in Policy-Making*.
- Morgan K., *Labour in Power, 1945-1951*, Oxford 1985.
- Nicholls A., *Britain and the EC: The Historical Background*, [w:] *The United Kingdom and EC Membership Evaluated*, red. S. Bulmer, S. George, A. Scott, London 1992.
- Open An and Democratic Europe*, [w:] *Invitation to Join the Government of Britain. The Conservative Manifesto 2010*, [online] <http://www.conservativehome.blogspot.com/files/conservative-manifesto-2010.pdf>.
- Oxford The Companion to Twentieth Century British Politics*, red. J. Ramsden, Oxford 2005.
- Rennie D., *The Continent or the Open Sea: Does Britain Have a European Future?*, Centre for European Reform, 28 V 2012, [online] <http://www.cer.org.uk/publications/archive/report/2012/continent-or-open-sea-does-britain-have-european-future>.
- Sporek T., *Teoria i praktyka głównych założeń europejskiej unii walutowej*, „Studia Europejskie” 1997, nr 4.
- Techau J., *Der gebremste Europäer: Gordon Browns Europa-Politik*, „DGAP Analyse” 2008, nr 1.

Dr Grzegorz RONEK – adiunkt w Katedrze Teorii Polityki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Jego zainteresowania badawcze koncentrują się wokół problematyki dotyczącej Wielkiej Brytanii, ze szczególnym uwzględnieniem myśli politycznej i systemu politycznego tego państwa, a także jego stosunków z Unią Europejską. Obszary jego badań naukowych obejmują także zagadnienia związane z przywództwem politycznym, stosunkami międzynarodowymi, w tym wschodnim wymiarem polityki Unii Europejskiej, oraz bezpieczeństwem energetycznym. Jest autorem dwu monografii oraz kilkunastu artykułów naukowych. Współpracuje z London School of Economics and Political Science, a także z Grupą Brytyjskich Studiów Społeczno-Politycznych „Britannia” (Uniwersytet Warszawski).